

Panská sídla západních Čech
— Plzeňsko —
Tomáš Karel, Luděk Krčmář

České Budějovice
2006

**PANSKÁ SÍDLA
ZÁPADNÍCH ČECH
— Plzeňsko —**

Tomáš Karel, Luděk Krčmář

OBSAH

ÚVOD	9
ENCYKLOPEDICKÁ ČÁST	13
VYSVĚTLIVKY ZKRATEK	295
MAPY	296
SEZNAM LOKALIT V MAPÁCH	302
LITERATURA	307

Poděkování za cenné podněty, připomínky a technickou pomoc patří Petru Rožmberskému, Zdeňku Procházkovi, Západočeskému muzeu v Plzni, Vilému Knollovi, Janě Richterové, Janu Jirákovu a Pavlíně Doležalové, bez jejichž pomoci by tato kniha nemohla vzniknout.

*Vydání bylo podpořeno grantovým programem
Plzeňského kraje.*

ÚVOD

V posledních letech oživený zájem o historii a zachování šlechtických sídel v Čechách je provázen velkým množstvím nové literatury k danému tématu. Pro poznání jednotlivých lokalit mají největší význam kvalitně monograficky zpracované práce a studie vydávané v řadě odborných sborníků. Přinášejí často zcela nové pohledy na podobu a vývoj zkoumaných staveb a na jejich zařazení do historických souvislostí. Problémem je omezená dostupnost těchto prací širší veřejnosti. Proto stále kolují a jsou opakována již mnohdy dávno překonaná hodnocení řady existujících nebo zaniklých šlechtických sídel. Vedle přejímání starších, překonaných názorů se nekritický přístup mnohdy projevuje i v nových pokusech vyhodnocení pramenů, zejména těžko interpreovatelných terénních pozůstatků zaniklých sídel.

Souběžně s monografickým zpracováním některých sídel byla v posledních desetiletích vydána řada komplexních soupisových prací, navazujících na monumentální dílo Augusta Sedláčka. I přes často nespornou odbornou erudici jejich autorů je úskalím každé soupisové práce nutnost pracovat s dostupnými prameny a literaturou v takovém množství, že někdy nelze spolehlivě ověřit získané informace. Ty pak nebývají často ani konfrontovány se situací v terénu.

Předkládaný soupis panských sídel na Plzeňsku navazuje na knihu Panská sídla jižních Čech, která byla vydána v roce 2003. Oproti této publikaci se poněkud změnila struktura soupisu a jeho rozsah. Byla zachována základní snaha o aktuálnost v zachycení současného stavu existujících panských sídel. Autoři byli dále vedeni odvážným záměrem přinést širší veřejnosti pokud možno nejobsáhlejší stručný soupis všech panských sídel známých z terénu, literatury, písemných pramenů a okrajově též z lidové tradice. Tento úkol je velmi obtížný z řady důvodů a je jisté, že nebyl splněn stoprocentně. Valná většina panských sídel zanikla, zpravidla bez možnosti jejich zpětné identifikace. Stejně tak zaniklo naše povědomí o velkém množství nositelů této tradice; zejména v období středověku zmizelo beze stop mnoho šlechtických rodů. Známe tedy pouhé torzo této významné skupiny historických staveb a jejich obyvatel, kteří po staletí utvářeli nebo se alespoň podíleli na podobě naší historie a kulturní krajiny. Pro další orientaci je nutno vymezit pojem panské sídlo tak, jak s ním je v soupise pracováno.

Panským sídlem se tedy rozumí objekt sloužící k bydlení a správě majetku příslušníků šlechtického stavu. Dosavadní soupisy povětšinou pracovaly s vymezením panského sídla na základě kombinace písemných a hmotných pramenů vymezujících kategorie hrad, tvrz, zámek, případně panský dům či rezidenční dvůr. Problémem tohoto vymezení je fakt, že k řadě sídel nejsme schopni konkrétní kategorii přiřadit. Většinu panských sídel máme doloženu pouze nepřímými prameny převážně ve formě predikátů. Toto typické šlechtické označení, následující za jménem, však v sobě nese zásadní úskalí. Pro období středověku nemusí takovéto označení osoby nutně

vypovídat o šlechtickém původu. Důležitá je souvislost, v jaké se jméno vyskytuje. Pokud je možno šlechtický původ konkrétní osoby odvodit, nelze mnohdy z informace spolehlivě říci, že skutečně měla v místě predikátu své sídlo; o podobě toho sídla ani nemluví. V době pořízení písemné zprávy zde již daný šlechtic nemusel mít vůbec žádný majetek, dokonce nemusel mít vůbec žádný pozemkový majetek nebo mohl mít své sídlo úplně jinde. Toto sídlo mohlo být vlastní, pronajaté nebo služební.

Teprve od 16. století se predikát ve většině případů stává adresou, je-li dochován v podobě „Jan ze Lhoty na Lhotě“, přesto nemůžeme spolehlivě říci, že Jan byl na Lhotě v době zápisu sezením. Stále však trvá nejistota o podobě toho sídla. Sídlem mohly být v podstatě všechny kategorie nemovitosti, tedy rezidence (hrad, tvrz, zámek), či objekt při poplužním dvoře, tyto všechny v rámci širšího nemovitého majetku (svobodný či manský statek skládající se z vesnice, více vesnic nebo jen určitého dílu včetně třeba jednoho dvora). Sídlo dále mohlo existovat v rámci nápravy (specifický služební dvůr), ve mlýně (často mající svobodný statut nebo specifickou poddanskou formu), panském domě nebo měšťanském domě ve městě svobodném či poddanském a dokonce i na poddanském statku. A právě tato struktura určuje možnou šíři termínu panské sídlo.

Aby toho nebylo málo, mohl se šlechtic o své sídlo dělit s dalšími příslušníky šlechtického stavu. Velké množství zchudlých šlechticů nedisponovalo žádným nemovitým majetkem a nechávalo se najímat, příp. žilo z renty u svých přátel nebo v najatých bytech. Vedle vojenských či úřednických služeb nacházíme i služby stojící na nejnižších stupních společenského žebříčku. Rozlišit, kdy se ještě jedná o sídlo, je v mnoha případech obtížné až nemožné, proto jsou do knihy zařazeny i sporné příklady. Specifická byla situace šlechty ve městech, kde nacházíme v principu tři formy sídel. Jednak již od středověku s oblibou drželi domy ve městech a na předměstích příslušníci významnější šlechty. Nebývala to obecně sídla v pravém slova smyslu, často však k tomuto účelu sloužila přechodně. Naopak velké množství příslušníků drobnější a zchudlé šlechty na městských domech nebo předměstských usedlostech sídlilo. A nesmíme zapomenout na nově vznikající šlechtu, kterou byly erbovní měšťané, tedy měšťané povýšení do šlechtického stavu.

Tento poněkud zdoluhavý popis byl nutný k vysvětlení šířky pojednávané problematiky. S ohledem na torzovitost našich pramenů je zřejmé, že jsou dvě cesty k uchopení soupisu panských sídel. Je možno zaznamenat pouze sídla existující dodnes, respektive ta, o kterých lze spolehlivě říci, že existovala. Tento souhrn bude velmi torzovitý a bude ukazovat jakousi špičku ledovce. Nebo lze zaznamenat i sídla doložená nepřímou a pokusit se pojmout celou šíři této problematiky. Tento přístup bude nutně pracovat s určitou chybou, ale jeho kladem bude plastičtější podání tématu. Touto cestou se tedy dali i autoři předkládaného soupisu.

Soupis tedy přináší základní informace o všech rozpoznávaných hradech, zámcích, tvrzích, panských a rezidenčních dvorech, ať už stojících, dochovaných ve zříceninách nebo zjištěných archeologickým výzkumem a staršími popisy. Dále přináší souhrn lokalit, kde lze panská sídla důvodně předpokládat na základě nepřímých zpráv,

především z písemných pramenů, které byly publikovány. Je nutné upozornit, že nebyla prováděna revize těchto informací v pramenech a doplňující archivní rešerše. Specifickými údaji jsou berní soupisy, které jsou pro Plzeňsko významné zejména dochovaným torzem z roku 1379. Tento pramen, přinášející často vůbec první zmínku o řadě vesnic, nelze dobře uplatnit pro určení panských sídel. Jedná se v podstatě o výpis pro daňové účely, na šlechtická sídla a identifikaci majitelů ukazuje tedy jen nepřímou. Zároveň však velmi dobře ilustruje feudální rozdrobenost ve 14. století a v konfrontaci s jinými prameny ukazuje i na obtížné definovatelné držby drobných i větších feudálů a svobodníků v konkrétních lokalitách. Z tohoto důvodu byly do soupisu rámcově zahrnuty i tyto údaje. Uvedeny jsou i novověké vrchnostenské zámečky sloužící k přechodnému pobytu, zejména výletní, sezónní a lovecké obytné stavby a jim podobné objekty ve velkých klášterních dvorech, označované v literatuře jako zámky. Zmíněny jsou opevněné lokality v rámci klášterních hospodářských dvorů, které sice nemusí být sídly šlechty, ale jednak mohly takto přechodně sloužit zástavním držitelům a jednak mají podobu běžných tvrzí. Spolu s opevněnými lokalitami, ke kterým nelze vztáhnout písemné zmínky, ale jsou dosud dochovány v terénu, představují skupinu, kterou nelze opomenout. Navíc byly do soupisu výběrově zahrnuty atypické lokality, zejména panská sídla ve městech, na poddanských dvorech či mlýnech. Panskými sídly by do jisté míry mohly být i kláštery a hospodářské dvory, neboť i zde působily osoby šlechtického stavu. Jednalo se však o služební zařízení, ať již ve světské nebo církevní kariéře, které má již s povahou sídla málo společného. Jistě by se i v této kategorii vyskytly výjimky hodné pozornosti, v soupisu však byly uvedeny jen na příkladu komend rytířských řádů.

Závěrem je třeba stručně definovat zeměpisné vymezení oblastí, strukturu hesel a jednotlivé kategorie panských sídel. Soupis zahrnuje oblast Plzeňska v hranicích dnešních okresů Plzeň město, Plzeň sever, Plzeň jih, Rokycany, Tachov, Domažlice a Klatovy. V případě klatovského okresu a části okresu Plzeň jih jsou pojednány pouze ty lokality, které nebyly zachyceny v předchozím dílu publikace, jenž v rámci jižních Čech zahrnul i oblast Sušicka a Blatenska. Jednotlivé lokality jsou uvedeny pod vžitým názvem, většinou se jedná zároveň o název sídelní jednotky. Stejným způsobem jsou uvedeny i lokality běžně známé pod pomístními jmény nebo lokality zaniklé. Každé lokalitě je přiřazena za názvem základní charakteristika Hr (hrad), T (tvrz), Z (zámek), nelze-li tento údaj specifikovat, je použito S (sídl). Jedná-li se o odlišný objekt a o lokality mylně pokládané tradicí či starší literaturou za panská sídla, jsou ponechána bez označení. Je-li v místě známo více panských sídel prokazatelně na různých místech (tedy bez sídelní kontinuity), jsou řazena samostatně za sebou chronologicky od nejstaršího. Tam, kde se sídlo vyvíjelo během doby spojitě na jednom místě, nebo v případě, že nemáme informace o tom, bylo-li tomu jinak, je užito několik charakteristik za sebou (např. T, Z). Lokality jsou uvedeny vzdáleností v km od hlavních center. Lokality zaniklé a blíže neznámého umístění jsou doplněny slovem přibližně. Podle významu lokality následuje pod písmenem H stručný